

סימן מה

חיוב אורח בהדלקת נר חנוכה ומקום הדלקתו

שהם סמוכין על שולחנו בקביעות, מדינא אין צריך להדליק אלא אם כן רוצה להיות מן המהדרין". והוסיף המשנ"ב (שם ס"ק ב') "דמדינא כשאשתו מדלקת נר חנוכה בביתו הוא יוצא ידי חובתו בהדלקתה אף שהוא במקום רחוק מביתו ואין צריך שוב להשתתף אפילו בפריטי".

רואים מדבריו שמכיוון שנר חנוכה זו חובת הבית, לכן אדם נשוי שאשתו מדליקה בעבורו בביתו יוצא בכך ידי חובת הדלקת נר חנוכה. ומי שאינו נשוי דינו כאורח – שאם הוא סמוך על שולחן בעה"ב לכל דבר יוצא י"ח בהדלקתו (ולבני ספרד זה נחשב מהדרין מן המהדרין כי לשיטתם רק בעה"ב מדליק ומוסיף והולך), ואם אינו סמוך על שולחנו (שאוכל בפני עצמו), אזי כדי להיכלל ולהיות חלק מבני הבית ולצאת ידי חובה בהדלקת בעה"ב צריך להשתתף בפרוטה (ולבני אשכנז הנוהגים שהמהדרין מן המהדרין כל אחד מבני הבית מדליק בעצמו, כמובא בסימן תרמ"א ס"ב, אף כאן להידור ידליק בעצמו, אך מעיקר הדין יכול לסמוך על בעה"ב, וכנ"ל).

מדברים אלו ניתן ללמוד לענייננו, שמכיוון שמדובר במשפחות המתארחות למשך כל השבת כולה, ממילא יש להם דין אכסנאי, לכל הפחות למשך כל השבת. אלא שיש להסתפק האם ניתן להגדיר

שאלה:

משפחה מיישובינו חוגגת שמחה בשבת חנוכה, ומזמינה אורחים רבים. הארוחות מתקיימות באולם מרכזי, והאורחים לנים בבתיים שונים ביישוב. השאלות העולות הן: א. היכן האורחים צריכים להדליק את נרות החנוכה? ב. היכן המארחים מדליקים?

ג. היכן מדליקים האורחים במוצאי שבת כשדעתם לחזור לביתם?

תשובה:

א. האם דין האורחים כדין אכסנאי?

בגמ' שבת (דף כ"ג ע"א), מובא: "אמר רב ששת אכסנאי חייב בנר חנוכה. א"ר זירא מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפירטי בהדי אושפזיא. בתר דנסיבי איתתא אמינא השתא ודאי לא צריכנא דקא מדליקי עלי בגו ביתאי".

וכך פסק השו"ע (או"ח סי' תרע"ז ס"א): "אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעל הבית להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה". והמשנה ברורה הוסיף (שם ס"ק א'): "וה"ה הבחורים שלומדים שלא בביתם, צריכים להשתתף על כל פנים. ודוקא בבחור שאוכל בפני עצמו, אבל אם סמוך על שולחן בעה"ב הוא בכלל בני ביתו, וה"ה משרתיו, כיון

טעמא אילימא משום חשדא, חשדא דמאן... לעולם משום חשדא דבני מתא וזימנין דמחלפי בהאי ולא חלפי בהאי ואמרי כי היכי דבהאי פיתחא לא אדליק בהך פיתח אנמי לא אדליק". וכך פסק בשו"ע (סי' תרע"א ס"ח): "חצר שיש לה ב' פתחים מב' רוחות צריך להדליק בשתיהן מפני החשד. ואם שני הפתחים ברוח אחד (והם בבית אחד) די לו באחד מהם. הגה: ואם מדליק בשני פתחים אינו מברך רק באחד מהם ובשני מדליק בלא ברכה. מיהו בזמן הזה שכולם מדליקין בפנים ממש ואין היכר לבני רה"ר כלל אפילו יש לחצר או לבית הרבה פתחים להרבה רוחות אין מדליקין אלא פעם אחת בפנים, כן נראה לי, וכן המנהג פשוט".

לגבי טעם מראית העין כתב המשנ"ב (שם ס"ק נ"א): "שיאמרו בני עירו, מדלא אדליק בהא, באחרת נמי לא אדליק, ועל כן אפילו כל הבתים שבחצר שייך לאדם אחד, או שאין לו שם בחצר רק בית אחד, צריך להדליק בשתי הפתחים".

הרא"ש בתשובותיו (הובא בטור או"ח סימן תרע"ז) פוסק את דבריו של רב הונא החושש למראית עין במקרה שיש שני פתחים, ולכן בן האוכל אצל אביו או אצל חברו ויש לו בית מיוחד לשינה צריך להדליק גם בביתו מפני החשד, ואפילו לדין שאנו מדליקין בפנים (משמע בפתח הבית מבחוץ בתוך החצר. כן נראה ודו"ק) ומסתמא בני החצר יודעים שאוכל במקום אחר, אפ"ה חייב להדליק מפני החשד, כי השכנים עוברים ושבים לפני פתח הבית ורואים שאינו מדליק.

הב"י (שם) הביא בשם שו"ת הרשב"א

אותם כסמוכים על שולחן בעה"ב כדי לפוטרו מלהשתתף בפרוטה (כמו שכתב המשנ"ב לעיל סק"א) - שהרי מצד אחד כל צורכי השבת ניתנים להם ע"י המארחים, אך מצד שני אירוח למשך שבת אחת הוא מצב עראי וקשה להגדירו כ"סמוך על שולחנו"!

לכן נראה שכדי להסתלק מן הספק ראוי שישתתפו בפרוטה ולכו"ע יוצאים ידי חובה בהדלקת בעה"ב המארח. דבר זה יוצר הבדל בין בני ספרד לבני אשכנז לדין "מהדרין מן המהדרין", שלבני ספרד צריך רק להשתתף בפרוטה ודיו, ולבני אשכנז מעיקר הדין יוצא ידי חובה בפרוטה, אך לצאת ידי "מהדרין מן המהדרין" ידליק כל אחד ואחד בנפרד. (כמובא בסימן תרע"א ס"ב).

ב. מיקום ההדלקה

בדין "אכסנאי" רגיל, מדובר באורח שישן ואוכל בביתו של בעל הבית, ולכן ברור שיוצא ידי חובה בהדלקתו. אמנם בענייננו מדובר באורחים שאינם לנים בבית בעל הבית וגם את הסעודות אינם מקיימים בביתו, ולכן נשאלת השאלה האם גם במקרה זה יכול בעל הבית להוציא את אורחיו ידי חובה, ואם כן - היכן ידליק את נר החנוכה?

דין הדלקה במקום האוכל או במקום הלינה נלמד בצורה עקיפה מדין מראית עין בהדלקת נר חנוכה.

בגמ' בשבת (דף כ"ג ע"א) מובא: "אמר רב הונא חצר שיש לה ב' פתחים צריכה שתי נרות. אמר רבא לא אמרן אלא משתי רוחות אבל מרוח אחת לא צריך. מאי

בסימן תרע"א ס"ב), א"כ לא שייך כיום דין מראית עין וממילא הדין חוזר לתקנתו המקורית שמדליקים במקום שאוכלים. וכך כתב בפירוש ב'דרכי משה' שייחבן שבמקרה זה גם הרא"ש מודה שמדליקים במקום שאוכלים ולא במקום שלנים (דרכי משה, שם, אות א').

וכך כתב המשנ"ב (שם ס"ק י"א) על דברי הרמ"א, שבזמן הזה שמדליקים בפנים ידליק במקום שאוכל: "ועיין באחרונים שכתבו דגם הדעה הראשונה מודה בזמן הזה דכיוון שמדליקים בפנים ליכא חשדא מעוברים ושבים אלא מבני הבית, והם יודעים שמדליק במקום שאוכל או משתתף עם בעה"ב שם".

על פי הדברים הללו מתבאר שלכל הדעות אורח האוכל בבית מארחו ולן במקום אחר צריך להדליק במקום האכילה. וכך כתב המשנ"ב (שם ס"ק י"ב): "דמקום אכילתו עיקר. ודווקא לענין אכסנאי הנ"ל שאין ביתו אצלו, או לעניין בן הסמוך על שולחן אביו, אבל מי שסועד אצל חברו באקראי ויש לו שם בית באותו העיר, צריך לילך לביתו להדליק שם נר חנוכה".

נראה לבאר את הדין הנ"ל, שמקום האוכל אינו מהווה סיבה לדין אלא סימן בלבד. דהיינו כשאדם בא להתארח בבית חברו ומפני חוסר מקום בבית מארחו מלינים אותו בבית אחר, עדיין נחשב הוא לאורח חברו למרות שלמעשה הוא לן בבית אחר, שהרי עיקר ביאתו להתארח אצל חברו לא היה כדי למצוא מקום לינה, אלא ההפך: להיות ולשהות עם חברו בביתו בשעות היום ולסעוד עימו, ולזה נתכוון המשנ"ב (שם ס"ק י"ב): "דמקום אכילתו עיקר".

(ח"א סי' תקמ"ב) שחולק על הרא"ש וס"ל דצריך להדליק במקום אכילתו בלבד, ואלו דבריו: "גם מי שאוכל על שולחן בעה"ב ושוכב בבית בפני עצמו אינו צריך להדליק, אבל מ"מ צריך להשתתף או שיקנה לו בעה"ב חלק בשמן ובפתילות". משמע שלא חשש למראית עין בעניין זה.

מ"מ להלכה פסק השו"ע (בסימן תרע"ז ס"א): "אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו, צריך לתת פרוטה לבעה"ב להשתתף עמו בשמן של נר חנוכה, ואם יש לו פתח פתוח לעצמו, צריך להדליק בפתחו אע"פ שאותו בית אינו מיוחד אלא לשינה והוא אוכל על שולחן בעה"ב. והוא הדין לבן האוכל אצל אביו. הגה: וי"א דבזמן הזה שמדליקים בפנים ממש, ידליק במקום שאוכל, וכן נהגו".

השו"ע חשש לדעת הרא"ש, ולכן פסק שמדליקים גם במקום השינה מפני מראית עין ולא הסתפק בהדלקה במקום האכילה. ה'משנה ברורה' ב'שער הציון' (שם ס"ק ט"ז) דן בשאלה האם מברכים על ההדלקה מפני מראית עין, ומביא מחלוקת אחרונים בעניין: ה'כנסת הגדולה' וה'פרי חדש' סוברים שלא מברכים על הדלקה מפני מראית עין, וה'מגן אברהם' ואחרונים נוספים סוברים שמדליקים בברכה מפני שיש מקצת חובה להדליק גם במקום שלן בו, אך אם היה מדין מראית עין גרידא לכו"ע לא יברך.

הרמ"א הפוסק שמדליקים במקום שאוכלים לא חולק בדבריו על השו"ע, אלא רק מעיר שמכיוון שבזמן הזה מדליקים בפנים (וכפי שכתב במפורש

שפירא זצ"ל (מובא במקראי קודש, חנוכה, עמ' קל"ג).

לעומת זאת, משפחה ומכרים שבאו ללון למשך כל השבת בבית הארחה לצורך שמחה משפחתית וכדו', והוקצה להם חדר אוכל למשך השבת, וכו' הם שוהים גם בזמן הארוחות אף שבינן הארוחות פורשים הם לנוח בחדרם, מקום האכילה הוא עיקר דירתם ושם צריכים להדליק.

ולגבי חובתם להשתתף בפרוטה עם בעל הבית, מכיוון שהארוחות ממומנות ע"י בעל הבית - חזרנו למחלוקת בני אשכנז ובני ספרד: לדעת בני ספרד בעה"ב מדליק והשאר יוצאים ידי חובתם בהשתתפות בפרוטה בהדלקתו, ולבני אשכנז כל אחד ידליק לעצמו אם רוצה להיות מהמהדרין מן המהדרין. וכ"כ הגר"א נבנצל שליט"א ב'ביצחק יקרא' (בסימן תרע"ז על המשנ"ב שם ס"ק ח' ד"ה "וחל עליו"): "שמפחות המתאספות בשבת לשמחה משפחתית וכדו', וכולם אוכלים במקום אחד, אבל ישנים בדירות נפרדות, או סתם משפחה המתארכת וישנה בדירה אחרת, באופן כזה אע"פ שיש להם מקום מיוחד לשינה והאכילה היא במקום המשותף לכולם, יברכו במקום האכילה, שהרי העיקר אצלם האכילה יחד".

אלא שבמקרה שלפינו ישנה בעיתיות מסוימת, הרי לגבי בעל הבית עצמו שגר באותו יישוב - בוודאי ביתו הוא העיקר, ואע"פ שאוכל עם יתר אורחיו בשבת זו בחדר האוכל של המועדון היישובי וכדו' - אין זה מבטל את קביעות ביתו, והרי זה דומה לאדם שרוב שעות היממה שוהה במקום עבודתו וחוזר לביתו בשעת לילה

[סברא זו נכונה גם במקום שמדליקים את הנר בתוך הבית מפני הסכנה - שמקום ההדלקה צריך להיות בסלון, שהוא עיקרו של הבית ולא בחדר השינה].

לפי דברינו (שהאכילה אינה סיבה למקום ההדלקה אלא סימן לחשיבות המקום) מי שגר באותה עיר וצועד לבית חברו כדי לסעוד עימו - ודאי שאינו מדליק בבית חברו, אלא בביתו, שהרי לגביו בוודאי שביתו הוא העיקר. וכשם שלא יעלה על הדעת שאדם ידליק גרות חנוכה במסעדה שאוכל בה, הוא הדין למתארח בבית חברו לשם אכילה בלבד.

לכן דבריו של הרמ"א שכתב: "ידליק במקום שאוכל" (וכפי שהוכחנו לעיל גם השו"ע מסכים עם עיקר דין זה) תלויים באופי האכילה באותו המקום. לדוגמא: אדם המתארח במלון ושכר חדר ללינה, והאכילה היא קבועה בשעות מסוימות בחדר האוכל, וחדר האוכל פתוח רק בשעות האכילה והמאחר לא יקבל ארוחה ואף אינו רשאי לשהות בחדר האוכל, ככה"ג לא שייך לומר שמקום האכילה הוא העיקר, וברור שמקום ההדלקה הנכון עבורו הוא חדר השינה בו הוא רשאי להיכנס ולצאת כדרך בעלים.

[דין זה נכון גם לגבי בחור ישיבה המקבל חדר ללון בפנימיית הישיבה, ויש חדר אוכל מרכזי לשעות הארוחה בלבד וביתר הזמן הוא נעול ואין אפשרות להיכנס ולאכול כדרך מטבח ביתי - שאי אפשר לומר שמקום האוכל מהווה את עיקר דירתו, שהרי רוב שעות היממה הוא נעול, וחדרו בפנימייה מהווה את דירתו הקבועה ושם עליו להדליק, וכך פסק מו"ר הגר"א

לומר כשם שלא הדליק בזה הפתח כך לא הדליק באחרת". והביא את בעל התרומה שחלק וחלק עליו וכתב (שם) "ונראה שאין להקל ואף לדידין איכא חשש כיוון שמדליקין בפתח הבית העוברים וואים שלא הדליק ואיכא חשש".

וכתב עליו ה'דרכי משה' (שם אות ט') "שבמי בעל הטור היה מנהג להדליק בפתח הבית... ויש שנוהגים להדליק מבפנים לפתח הסמוך לחצר משום דשכיחי גויים וגנבים" עיי"ש. כלומר, הדליקו לא בפתח החצר לחוץ אלא בפתח הבית הפונה לחצר ולא בחצר עצמה, אך סוף סוף עדיין היה היכר לבני החצר ולכן שייך בזה דין מראית עין אך סיים הד"מ שם: "אבל בזה"ז שמדליקין בבית החורף דהיינו בפנים ממש וידוע ששם ליכא היכרא לעוברים ושבים כלל אפילו אם יש לבית הרבה פתחים אין צריך להדליק רק באחד וכן הוא מנהג".

בשו"ע (שם סעיף ח') פסק: "חצר שיש לו שני פתחים משני רוחות צריך להדליק בשתייהן מפני החשד, ואם שני הפתחים ברוח אחד והם בבית אחד די לו באחד מהם". משמע שבזמנו נהג דין חשד. והרמ"א כתב שם בהגהה כפי שכתב בד"מ הנ"ל: "מיהו בזמן הזה שכולם מדליקין בפנים ממש ואין היכר לבני רשות הרבים כלל, אפילו יש לחצר או לבית הרבה פתחים לד' רוחות - אין מדליקין אלא פעם אחת בפנים. כן נראה לי, וכן המנהג פשוט". א"כ דין זה תלוי במחלוקת השו"ע והרמ"א, שבני עדות ספרד הפוסקים כשו"ע יצטרכו להדליק גם במקום לינתם, מדין מראית עין, וידליקו

מאחרת, וכי נאמר שמקום עבודה הוא ביתו לעניין הדלקת נר חנוכה? ואם כן, לא ייתכן שבעל הבית ידליק בחדר האוכל כדי להוציא את כל אורחיו ידי חובה, בשעה שהוא עצמו צריך להדליק דווקא בביתו! לכן צריך לומר שמקרה זה, בין לבני ספרד ובין לבני אשכנז אין האורחים יכולים לצאת ידי חובה בהדלקת מארחם. ומכיוון שמארחם צריך להדליק בביתו, ממילא אי אפשר להחשיב את כל האורחים כסמוכים על שולחנו, שהרי הם אוכלים בחדר האוכל!

לכן נראה שכל בעל משפחה מהמתארחים ידליק בחדר האוכל בהדלקה זו ויוציא בהדלקה זו את בני משפחתו. ולבני אשכנז הנוהגים שהמהדרין כל אחד מבני הבית מדליק בעצמו - יעשו כן גם בחדר האוכל. וכן שאלתי לגר"א נבנצאל שליט"א והסכים לדברינו (הנוהגים להדליק בפתח הבית מבחוץ כעיקר הדין, ידליקו בפתח מקום האכילה מבחוץ. והנוהגים להדליק בתוך הבית ידליקו במקום האכילה בפנים).

ג. האם האורחים צריכים להדליק גם במקום שבו הם לנים?

שאלה זו תלויה בשאלה האם דין "מראית עין" נוהג כיום בנר חנוכה (שהרי לפי מש"כ הטור בשם הרא"ש הסיבה להדליק גם במקום הלינה אינה משום ספק אלא מחשש למראית עין).

הטור כתב להלכה שנוהג מראית עין וכך כתב (בסימן תרע"א ס"ח): "חצר שיש לה ב' פתחים משתי רוחות צריך להדליק שבני הפתחים שלא יחשדוהו העוברים

הנרות כל החצי שעה ליד הנרות אלא יכול להתפלל או ללמוד או לאכול וכיוצא בזה ובלבד שלא יעקור דירתו תוך חצי שעה].
וכן מובא בשם הגרש"ז בספר "ועלהו לא יכול" (לרב נחום סטפנסקי הי"ו; ח"א עמ' רל"ז סעיף 411). ועדיף לאכול במקום סעודת מלווה מלכה, כדי שיהיה ניכר שעדיין שם דירתו.

אך יש החולקים על סברה זו ('חובת הדר' פ"ב הערה ס"ה), ולכן אם האורח עתיד לשוב לביתו קודם "שתכלה רגל מהשוק" באותו המקום, נראה שעדיף לחזור לביתו ולהדליק שם בברכה. אך אם הנסיעה תיקח כמה שעות ויעבור זמן "שתכלה רגל מן השוק", נראה שעדיף להסתמך על הגרש"ז אוירבך, ולהדליק היכן שהתארח, וישהה כחצי שעה ואם באפשרותו לסעוד סעודת מלווה מלכה עדיף, וכנ"ל.

ה. סיכום

א. אכסנאי העוקר דירתו ולן בבית מארחו, אם אינו סמוך על שולחנו צריך לתת פרוטה ויוצא בהדלקת בעה"ב, ולבני אשכנז המהדרין מן המהדרין כל אחד מדליק לעצמו.

ב. משפחות הנוסעות ומתאכסנות בבית הארחה, וחדר האוכל שמור להם ובו הם שוהים במשך השבת, כולל בין הארוחות, וחדרי האירוח שלהם משמשים אותם ללינה בלבד - ידליקו נרות במקום האוכל, ודין זה נוהג בין לבני אשכנז ובין לבני ספרד.

ג. אם עברו לצורך שבת לבית מלון וכדו', וחדר האוכל פתוח רק בשעות הארוחה בלבד, ואין מקום אחר שבו שוהים כל

בלא ברכה (כנ"ל); ולבני אשכנז היוצאים ביד רמה ופוסקים כרמ"א לא יצטרכו להדליק כלל במקום לינתם.

אך נראה שבימינו גם בני ספרד הפוסקים כהשו"ע אינם חייבים להדליק במקום הלינה, מכיוון שקיימים כיום הרבה אנשים הנוהגים כמנהג הרמ"א, להדליק בתוך הבית, ולכן ממילא פקע דין חשד. שהרי יאמרו הרואים שהוא מאלה המדליקים בפנים, ואף אלה המדליקים בחוץ אין מוסכם בין הכול היכן מדליקים, שיש המדליקים בפתח החצר ויש בפתח הבית ויש בחלון הבית וכדו', ואפילו זמן ההדלקה אינו מוסכם על הכול, וממילא פקע כיום דין מראית עין ואין חובה להדליק אלא במקום האכילה וכנ"ל.

ד. הדלקת נרות חנוכה לאורח המתעתד לחזור לביתו במוצאי שבת

ועיין נותר לדון לגבי אורחים ששהו בשבת ביישוב ומתעתדים לשוב לביתם במוצאי שבת, אך בזמן הדלקת הנרות עדיין שוהים הם בבית מארחם (או בחדר האוכל השכור על ידו עבורם) - היכן ידליקו נרות: בבית מארחיהם (חדר-אוכל, מועדון וכדו', כנ"ל) כדין אכסנאי או בביתם בשעה מאוחרת?

וכתב על כך הגר"א נבנצל בביצחק יקרא' בשם הגרש"ז אוירבך זצ"ל (סי' תרע"ז ד"ה בקביעות) שאם האורח שוהה במשך זמן ההדלקה (כחצי שעה) בבית מארחו - ידליק שם כדין אכסנאי, שהרי בשעת עיקר קיום המצווה זהו עדיין ביתו העראי וכל עוד לא עקר משם ממשיך הוא להיות אורח של מארחו [ואינו חייב לעמוד ליד

להוציא את כל בני משפחתו, ולבני אשכנז
המהדרין ידליק כל אחד בעצמו.
ה. בימינו, שרבים מדליקים בתוך הבית,
לא נוהג דין חשד - אף למקפידים להדליק
מחוץ לביתם.
ו. המתארח בשבת וחוזר לביתו במוצאי
שבת - אם יגיע לביתו קודם שתכלה רגל
מן השוק ידליק בביתו בברכה. אך אם עד
שיגיע לבית תכלה רגל מן השוק, ידליק
בבית מארחו, וישהה שם כחצי שעה
ועדיף שיאכל שם סעודת מלווה מלכה.

המשפחה למשך השבת, ידליקו בחדרים
שבהם הם לנים.
ד. משפחה המארחת אורחים רבים ולשם
כך שכרו אולם גדול בו הם מתכנסים
ושוהים אף בזמן שבין הארוחות, מקום
ההדלקה לבעלי הבית המארחים נשאר
בפתח ביתם כיוון שלא עקרו מביתם,
והאורחים ידליקו בפתח האולם גם אם הם
מבני ספרד. ומכיוון שאין בעה"ב אחד
היכול להוציא את כל המתכנסים, לכן
לבני ספרד כל בעל משפחה ידליק שם